

тинското развитие — споделя в края на миналия век проф. Масарик, — за постепенно усъвършенствуване, за него смисълът на живота и света се крие в дуалистичната противоположност. . . Това е съвсем неорганично свързване на песимизъм и оптимизъм, неразбиране на многостранността на човешкия характер и неговата естествена слабост.“ Неверие в правотата на комунистическата теория, съмнение в комунистическите идеали и неприемане на комунистическата практика — тези три аргумента използва в своята полемика ученият Ярослав Кршиженецки. А последният участник в полемиката, поетът Рихард Вайнер, е повече от предвидлив: „Не съм комунист от Третия интернационал, защото такъв може да бъде само онова същество, което има в излишък толкова тъжна и жестока надменност, че не вижда отвратителния ужас, лъхаш от думите на такива като Сталин и Зиновиев. . .“

Своеобразен послеслов на анкетата е статията на Пероутка „За червеното и сивото знаме“ (1925), която е включена и в представяната книжка. След действителния послеслов от Я. Хоржец са поместени три разсъждения на тема „Защо съм комунист“, породени от полемиката „Защо не съм комунист“: „Заблудите на Карел Чапек“ от пролетарския поет Йозеф Хора, „Защо не са комунисти“ от пролетарския белетрист Иван Олбрахт и „Писмо от Прага“ от пролетарския писател и критик Станислав Костка Нойман. Частичната финална диалогизация на тази монологична книжка предоставя на днешните читатели най-малко две възможности за афектация: първата произтича от обстоятелството, че е прочел нетипични за жанра на анкетата типологически мотивирани отговори, а не сухи резюмета на личната ситуация спрямо поставения проблем; втората е продиктувана от откритието на тъждествеността между анализите и прогнозите от средата на 20-те години и практиката на тоталитаризма. И в двата случая на възприемане уводът в тоталитаризма и поука от него си запазват значенията на прозрение заради болката и на болка от прозрението.

Величко Тодоров

“The Future of Literary Theory. New Essays by Twenty-Five Leading Critics and Theorists”, edited by Ralph Cohen; New York and London: Routledge, 1989

От 60-те години насам литературознанието търпи изключителни промени. В континентална Европа то завинаги обръща гръб на историкопозитивистичния филологически подход, а във Великобритания, Северна Америка и Австралия — на неспасяемо емпиричната „нова критика“. За новата ориентация на литературоведите в англоезичните страни безспорни заслуги има американското акаде-

мично списание „Ню литеръри хистъри“ („Нова литературна история“), което започва да излиза именно през 60-те години. Неговият редактор Ралф Коен през цялата си кариера е воден от благородната амбиция своевременно да запознава своите колеги с всички значими постижения в тяхната област. От страните на това списание мнозина англоезични критици за пръв път научават за семиотиците от Тарту, семиологята на Барт, немската респективна естетика и т. н.

Новото интелектуално начинание на Коен, на което е плод разглежданата по-долу антология, впечатлява преди всичко със своята оригиналност: неуморимият доставчик на специализирана информация се е насочил към една непозната за мнозинството от литературоведите научна област. Условно можем да я назовем „литературоведска прогностика“. Сборникът „Бъдещето на литературната теория“ включва 25 статии, написани по молба на Коен от такива знаменитости като Х. Р. Яус, В. Изер, Марта Нусбаум, Джефри Хартмън, Дж. Хилис Милър, Сандра Гилбърт, Съюзън Губари др. Предхожда ги встъпителен коментар от самия съставител. В него той поставя въпроса за това, каква ще е съдбата на литературната теория през последното десетилетие на ХХ век, като същевременно недвусмислено показва, че читателят сам трябва да потърси отговора (или отговорите) в антологизираните статии.

Тук е мястото да поясним, че в специализирания речник на Коен и на неговите съавтори терминът „литературна теория“ е синонимен с термините „критическа теория“, „теория на текста“ и „теория на дискурса“. Възможно е последните три термина да озадачат привикналото към по-скромни мащаби литературоведско съзнание или дори да го настроят острокритично към разпространената вече практика да се използват литературоведски (във възможно най-широкия смисъл на тази дума) методи за прочита на текстове от най-различни подразделения на хуманитарната сфера. В тази сфера неспирното търсене на нови гледни точки и на нови начини на представяне на нещата в крайна сметка доведе до появата на една подчертано синкретична тенденция. Това донякъде парадоксално явление е напълно в унисон с развитието на познанието в постмодерното общество.

На проблемите на новия синкретизъм са осветени много от събраните тук статии. Особено внимание според нас заслужават разработките на Хейдън Уайт и Марта Нусбаум. Хейдън Уайт е отдавнашен застъпник на тезата за положителната роля на литературната теория при анализа на исторически текстове. В настоящата си статия той изтъква, че историците по никакъв начин не могат да пренебрегнат новите литературоведски концепции за езика, речта и текстостта. Нещо повече, билейки „дискурс за дискурсите“, съвременната литературна теория се превръща и в теоретична основа за изучаването на историята, историческото съзнание и спецификата на историческия дискурс.

Философката Марта Нусбаум насочва вниманието си към етичните измерения на литературните структури. Тя смята, че съвременната литературна теория предоставя набор от процедури за тяхното изследване. Последното в никакъв случай не е самоцелно: в един контекст, чиито главни характеристики се определят от задълбочения и компетентен литературоведски анализ на авторката, тя съумява да

постави отнасящите се до смисъла и пълноценността на човешкия живот „вечни“ въпроси на етиката.

Статията на Волфганг Изер е озаглавена „Към литературна антропология“. По наше мнение тя внася в постмодерния контекст на разглежданата антология елемент на традиционното либерално-хуманистично схващане за автономията на литературата, за нейната причастност към сферата на възвишено-духовното и за ролята, която тя е призвана да играе в процеса на усъвършенствването на личността.

След като литературата съществува в човешкото общество от незапомнени времена, тя сигурно задоволява определени антропологични потребности. Каква е тяхната същност? Този въпрос според нас е от изключителна важност: задавайки си го, ние правим първата стъпка към създаването на антропология на литературата.

Прерастването на литературознанието в такава дисциплина би премахнало най-после съмненията относно неговата научна легитимност. Изер не отрича, че опити да се постигне последното са правени и по-рано. Според него обаче дори литературоведската „революция“ от 60-те години се е оказала неуспешна, тъй като е насочила литературознанието към чужди на същността му дисциплини. В резултат на тази ориентация в момента то преди всичко е дисциплина, предоставяща херменевтични модели, и не е в състояние да даде отговор на фундаменталните въпроси за естеството на литературата, нейните форми на въздействие и т. н.

Една литературна антропология би променила коренно нещата. Тя обаче не бива да налага на литературата традиционния повятнен апарат на културната антропология, който е създаден в процеса на изследването на архаични цивилизации. Новата антропология трябва да си сътвори своя собствена евристика. Според Изер тази евристика ще ни даде възможност да отговорим на въпроса, защо ни е нужна фикцията?

Фикцията дава възможност на „аз“-а да се самопроектира извън себе си. Тя съществува в различни форми в живота и в литературата. Разликите между тези две основни проявления на фикцията се определят от техните функции. Те пък са тясно свързани с контекста на фикцията.

Изер разглежда също и сложните връзки между фикция и въображение. Във взаимоделиствието на двете според него трябва да търсим евристиката на литературната антропология.

В заключение Изер се спира на целите на тази нова дисциплина. Той смята, че социалният и културният код на нашето време имат подчертано критичен характер. Литературната антропология не ще се задоволи само с това, да критикува недостатъците на съвременната цивилизация; тя ще изучи още и човешките желания и потребности, които са неделима част от тази цивилизация. Тази дисциплина ще ни осигури достъп до несъзнателното в сънищата. Чрез нея читателят (в най-широкия смисъл на това понятие) ще може да постигне самопросветление, което ще се отличава от някогашното енциклопедично натрупване на знания. Неговата същност ще се състои в реализацията на пренебрегнатия от съвременната цивилизация потенциал на несъзнателното.

В представите на Изер за бъдещето на литературната теория безспорно има немалка доза неоромантизъм. Не ще се осмелим да окачествим това като слабост.

От включената в сборника статия на Сандра Гилбърт и Сюзън Губар разбираме, че Изер съвсем не е единственият неоромантик в съвременното литературознание. Според авторките в съвременната феминистика теория съществуват две направления: рационалистично и (нео)романтично. Преди да се спрем на наблюденията на Гилбърт и Губар върху тези направления, смятаме за нужно да кажем няколко думи за същността на феминисткия литературоведски подход изобщо.

Приема се, че осезателното му присъствие в литературната теория и критика датира от края на 60-те години. Оттогава насам той се развива интензивно. Съществена роля в това отношение играе преосмислянето на традиционните схващания за пола, половата идентификация и сексуалността. Съвременната феминистка теория без съмнение е свързана със синкретичната тенденция, която коментирахме по-горе. Много от значимите постижения в областта на хуманитарните и обществените науки през 80-те години са плод на т. нар. феминистки бум.

Критичките от направлението, което Гилбърт и Губар определят като „рационалистично“, имат безспорни заслуги както за този „бум“, тъй и за проектването на приемлив (поне в академично отношение) образ на феминистката теория. Те виждат своята мисия в обновяването на културните институции. Отчитането на специфичните разлики между двата пола на всички нива според тях е от съществено значение в това отношение. Така например в критическата си практика те акцентират върху своеобразието на литературните творби, създадени от жени. Тези критички неспирно търсят алтернативни „женски“ традиции в литературната история. Усилията им също са насочени към определянето на „женски“ жанрови и ценностни системи. Творческите им търсения като цяло дават добри плодове. Не може да се отрече обаче, че понякога те не съумяват да оценят значението на общочовешкото и го пренасят в жертва на специфичното.

Представителките на (нео)романтичното направление се обявяват за цялостна преоценка на всички възможни ценности. Те не търсят алтернативни традиции. Предпочитат да творят вън от всякакви системи. Отхвърлят традиционните категории „автор“, „история“, „жанр“, „канон“ и т. н. Интерпретацията на текстове не е част от тяхната критическа практика. Гилбърт и Губар определят произведението, които те създават, като „метакритически медитация“. Чрез тях те целят да залечат разликата между критика и художествена литература.

Възможно е на мнозина техният бунт да се стори неспасяемо нихилистичен. Но надали и те биха могли изцяло да отрекат духа на неоспоримо новаторство и освободеност, който е най-същностната характеристика на експериментите им.

С това приключва нашият обзор на антологията на Коен. Признаваме, че съвсем не сме отдали дължимото на много от статиите, включени в нея. Надяваме се, че тези, които представихме по-горе, дават реална представа за бъдещото развитие на литературната теория.